

Leidt godsdienst tot onverdraagzaamheid?

Bart Duriez & Dirk Hutsebaut

Katholieke Universiteit Leuven, Faculty of Psychology and Educational Sciences,
Center for the Psychology of Religion, Tiensestraat 102, B-3000 Leuven, Belgium

Naar aanleiding van de gebeurtenissen van 11 september verschijnen er in alle kranten opiniestukken waar nogal eens heel algemene en naar onze mening heel ongenueanceerde uitspraken worden gedaan over godsdienst. Godsdienst zou bijna per definitie leiden tot fanatisme, onverdraagzaamheid en intolerantie. We kunnen ons niet van de indruk ontdoen dat de schrijvers van deze stukken de gelegenheid aangrijpen om hun eigen ongelofshouding te rechtvaardigen vanuit deze situatie. Maar hoewel wat er gebeurd is enkel en alleen maar afschuw kan opwekken, willen we toch enkele kanttekeningen maken bij deze opiniestukken.

Eerst en vooral wensen wij te benadrukken dat zoiets als 'de' godsdienst niet bestaat. Het gaat altijd om een specifieke en historisch bepaalde traditie, die evolueert doorheen de tijd. De manier waarop mensen in de middeleeuwen met het christelijk geloof omsprongen, is bijvoorbeeld niet meer de manier waarop mensen dat heden ten dage doen. Het is belangrijk dit in te zien, en nog belangrijker is het om hier op een gepaste wijze mee om te gaan. Niet alleen wat betreft het verstaan van godsdienstige fenomenen, maar ook voor de manier waarop men zelf met geloof omgaat.

Ongetwijfeld het belangrijkste probleem waar men zich sinds de vorige eeuw in de godsdienstpsychologie en -sociologie over heeft gebogen, is de discrepantie tussen de waarden die elke grote wereldreligie verkondigt (universele broederliefde, e.d.) en talloze wreedheden in naam van God gericht tegen mensen die er een andere cultuur, ideologie, religie, seksuele voorkeur, of huidskleur op nahielden die doorheen de geschiedenis plaats vonden (de kruistochten, de inquisitie, ...). Heel wat filosofen, historici, psychologen en sociologen concludeerden hieruit dat religie als een belangrijk producent van allerlei vooroordelen en onverdraagzaamheden kon worden beschouwd. Psychologisch en sociologisch onderzoek wees daarenboven ook uit dat er een duidelijke samenhang is tussen geloven en intolerantie. Wat wil zeggen dat er een zeker waarschijnlijkheid is dat iemand die gelooft ook intolerant is, maar nog niet wil zeggen dat iedereen die gelooft ook intolerant is, en al evenmin dat mensen intolerant zouden zijn omwille van hun geloof.

Gordon Allport, één van de grootmeesters in het godsdienstpsychologisch onderzoek, was de eerste die een oplossing te probeerde vinden voor deze paradoxale bevindingen. Vanuit zijn persoonlijkheidstheorie ontwikkelde hij het onderscheid tussen intrinsiek en extrinsiek gelovigen. Intrinsiek gelovig zijn betekent dat men gelovig is omwille van het geloof zelf. Intrinsiek gelovigen hechten met andere woor-

den daadwerkelijk belang aan de boodschap die verkondigd wordt door de religie die ze aanhangen. Extrinsic gelovigen daarentegen geloven om niet religieuze motieven. Zij hagen een geloof aan omdat de maatschappij dat verwacht, en omdat ze door zich hieraan te conformeren aanzien en macht kunnen verwerven. Allport observeerde dat extrinsieke gelovigen (die veel talrijker waren) inderdaad neigden tot onverdraagzaamheid. Voor intrinsiek gelovigen was dat niet het geval. Met deze bevindingen gaf Allport het startschot voor een genuanceerdere kijk op de zaak. Uiterst belangrijk is dat de aandacht hierdoor verschoof van louter het al dan niet geloven naar de manier waarop men met geloof en geloofsinhouden omspringt. Dit betekent uiteraard niet dat de inhoud van het geloof plotseling als onbelangrijk werd afgedaan, maar wel dat dat op zich geen goede graadmeter was om na te gaan wat er zich in de hoofden van mensen afspeelde. En dit kan erg verschillend zijn.

Het onderzoek van Allport situeert zich echter in het overwegend protestants Amerika van midden vorige eeuw, en zoals iedereen wel weet, verschilt die culturele context grondig van de huidige Europese context. Niet in het minst met betrekking tot de mate waarin het geloof aanwezig is in de samenleving. In het huidige Europa is gelovig zijn niet langer iets wat mensen van elkaar verwachten. Eerder integendeel. Zelf doen wij daarom sinds een tiental jaren onderzoek vanuit een ietwat andere invalshoek. Wij hebben een onderzoeksinstrument ontworpen dat het mogelijk maakt de invloed van het al dan niet accepteren van transcendentie (geloof vs. ongelooft) te onderscheiden van de manier waarop met dit geloof en de bijhorende geloofsinhouden wordt omgesprongen: hetzij op een letterlijke, dogmatische manier, hetzij op een symbolische en open manier. Deze twee dimensies werden uitvoerig in verband gebracht met andere variabelen zoals onverdraagzaamheid. In totaal werden over de jaren heen reeds een kleine 6000 mensen rond deze zaken bevroegd. Wij geven hier een korte beschrijving van de resultaten van onze onderzoeksinspanningen. Wat wij hier beschrijven, hebben wij keer op keer geobserveerd, zowel in België als in andere landen. Het gaat dus niet om eendagstreffers, maar over heel stabiele fenomenen.

Wie is nu intolerant?

Mensen die op een letterlijke manier met geloof omgaan neigen naar intolerantie. Wat nog niet wil zeggen dat alle mensen die op een letterlijke manier met geloof omgaan ook intolerant en onverdraagzaam zijn. Dit geldt niet alleen voor gelovigen die op een letterlijke manier met geloof en geloofsinhouden omgaan, of anders gezegd voor orthodoxe gelovigen, maar eveneens voor ongelovigen die op een letterlijke manier met geloof en geloofsinhouden omgaan (die met andere woorden bijvoorbeeld geloof verworpen omdat wat in de bijbel staat historisch of wetenschappelijk gezien niet klopt). Mensen die op een symbolische, hoogst eigen manier en ondogmatische manier met geloof omgaan, daarentegen, laten zich eerder kenmerken door een tolerante houding naar mensen toe die er andere opvattingen, gebruiken en gewoontes op nahouden. Ook dit geldt zowel voor mensen die niet geloven als voor mensen die ondanks alle kritiek op religie (bijv. religie als een illusie, als opium voor het volk) toch tot geloof ko-

men. Intolerantie heeft dus niet op de eerste plaats te maken met geloof, maar met de cognitieve stijl die mensen hanteren wanneer ze met geloof en geloofsinhouden geconfronteerd worden: staat iemand open voor diversiteit en verscheidenheid of niet.

Hoewel geloof dus voor sommige mensen zeker en vast een uitweg biedt voor de onzekerheden inherent aan het menselijke bestaan, is die onzekerheidsreductie dat voor een groot aantal gelovigen niet de ultieme drijfveer. Voor die mensen blijft geloven een open zoektocht die hen moet helpen betekenis te geven aan het leven. Deze mensen zijn er zich dan ook van bewust dat die betekenis strikt persoonlijk is, en deze mensen kunnen er dan ook perfect mee leven dat andere mensen op een totaal andere manier met de zingevingskwestie omspringen. Zij staan open voor andere opvattingen, en kunnen leven met deze verscheidenheid. Een gelijkaardig onderscheid kan echter ook gemaakt worden voor ongelovigen. Ook onder ongelovigen vind je mensen die wel en het nodige respect en de nodige waardering kunnen opbrengen voor andere opvattingen en geloofsovertuigingen. Ook onder ongelovigen vind je mensen die ervan overtuigd zijn dat ze "het grote gelijk" in petto hebben. En waarschijnlijk is dit nu net één van de grote uitdagingen waar we jammergenoeg nog steeds voor staan: het leren leven met verschillen en verscheidenheid. Niet in het minst inzake levensbeschouwelijke opvattingen. Temeer daar deze zaken de kern van het menselijke bestaan raken.